

YANG O'ZBEKISTON: INNOVATSIYA, FAN VA TA'LIM

CONFERENCES.UZ

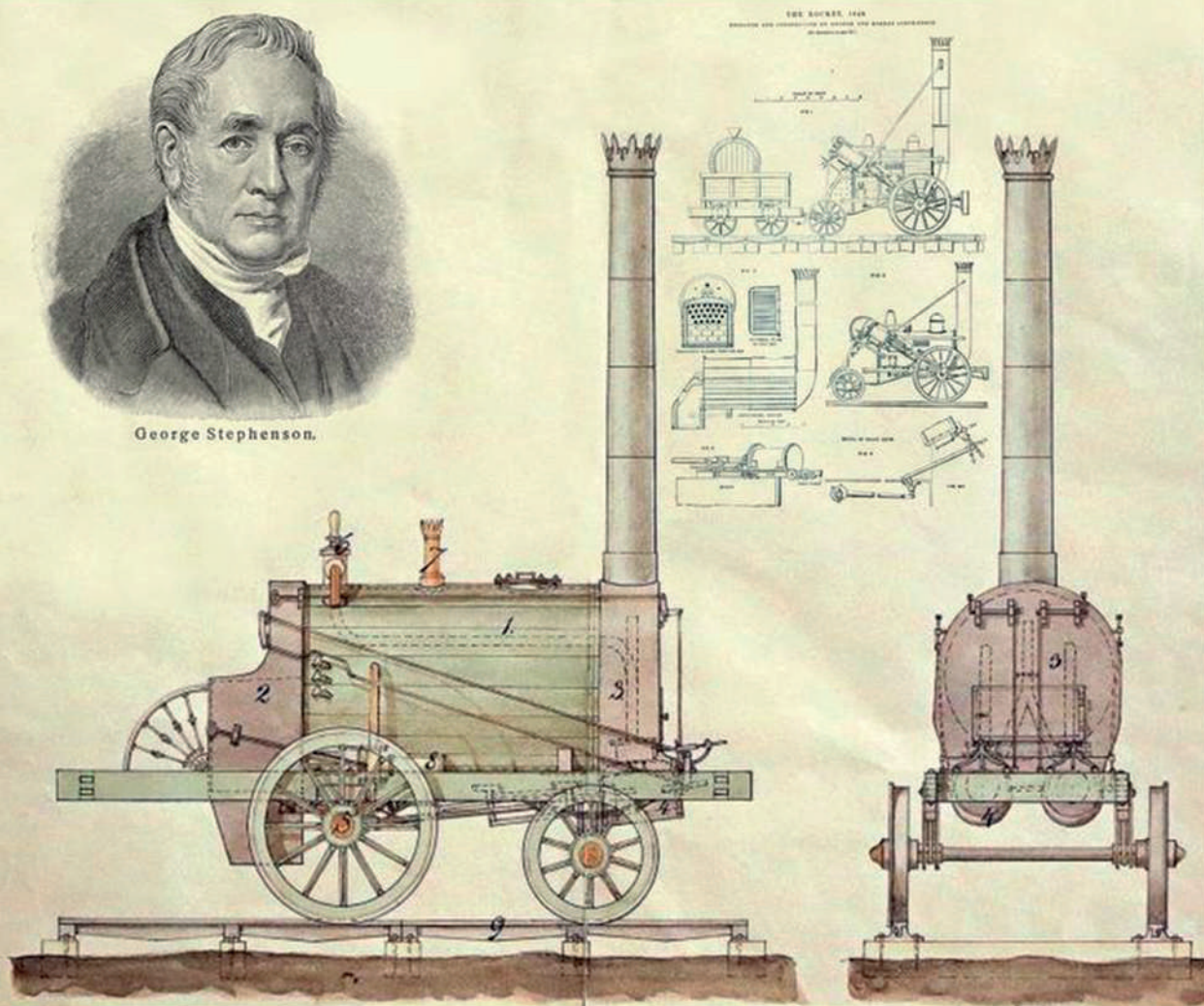
2023

DAVRIYLIGI:
2018-2023

DUNYODA BIRINCHI KASHF
ETILGAN LOKOMOTIV POYEZD

George Stephenson.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI VA XORUJIY OLIY TA'LIM MUASSASALARI PROFESSOR-O'QUVCHILARI, YOSH OLIMLAR, DOKTORANTLAR, MAGISTRANTLAR VA IQTIDORLI TALABALAR

TOSHKENT SHAHAR, AMIR
TEMUR KO'CHASI, PR.1, 2-UY.

+998 97 420 88 81
+998 94 404 00 00

WWW.TAQIQOT.UZ
WWW.CONFERENCES.UZ

IYUL
№54

**ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН:
ИННОВАЦИЯ, ФАН
ВА ТАЪЛИМ
9-ҚИСМ**

**НОВЫЙ УЗБЕКИСТАН:
ИННОВАЦИИ, НАУКА
И ОБРАЗОВАНИЕ
ЧАСТЬ-9**

**NEW UZBEKISTAN:
INNOVATION, SCIENCE
AND EDUCATION
PART-9**

ТОШКЕНТ-2023

УУК 001 (062)
КБК 72я43

“Янги Ўзбекистон: Инновация, фан ва таълим” [Тошкент; 2023]

“Янги Ўзбекистон: Инновация, фан ва таълим” мавзусидаги республика 54-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 31 июль 2023 йил. - Тошкент: «Tadqiqot», 2023. - 20 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн даврий анжуманлар «Харакатлар стратегиясидан – Тараққиёт стратегияси сари» тамойилига асосан ишлаб чиқилган еттита устувор йўналишдан иборат 2022 – 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси мувофиқ:– илмий изланиш ютуқларини амалиётга жорий этиш йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга бағишланган.

Ушбу Республика илмий анжуманлари таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илғор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, ечимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари тахтил қилинган конференцияси.

Масъул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1. Ҳуқуқий тадқиқотлар йўналиши

Профессор в.б., ю.ф.н. Юсувалиева Рахима (Жахон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2. Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна (Фарғона давлат университети)

3. Тарих саҳифаларидаги изланишлар

Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4. Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

5. Давлат бошқаруви

Доцент Шакирова Шоҳида Юсуповна «Тараққиёт стратегияси» маркази муҳаррири

6. Журналистика

Тошбоева Барнохон Одилжоновна (Андижон давлат университети)

7. Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Самигова Умида Хамидуллаевна (Тошкент вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

8.Адабиёт

PhD Абдумажидова Дилдора Рахматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг туган ўрни

Phd Вохидова Мехри Хасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар

Турсунназарова Эльвира Тахировна Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети Хорижий тиллар факультети ўқув ишлари бўйича декан ўринбосари

11.Жисмоний тарбия ва спорт

Усмонова Дилфузахон Иброхимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожлантириш

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобохонов Олтибой Рахмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Муסיқа ва ҳаёт

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Доцент Нормирзаев Абдуқаюм Раҳимбердиевич (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманган муҳандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Т.ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содиқович, DSc, Тошкент фармацевтика институти, Фармацевтик ишлаб чиқаришни ташкил қилиш ва сифат менежменти кафедраси профессори

20.Ветеринария

Жалилов Фазлиддин Содиқович, DSc, Тошкент фармацевтика институти, Фармацевтик ишлаб чиқаришни ташкил қилиш ва сифат менежменти кафедраси профессори

21.Кимё фанлари ютуқлари

Рахмонова Доно Қаххоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

22. Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

23. Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Проф. Хамидов Муҳаммадхон Ҳамидович «ТИИМСХ»

24. Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Phd доцент Қаҳҳоров Ўктам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш муҳандислари институти)

25. География

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

Тўпلامга киритилган тезислардаги маълумотларнинг ҳаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулдир.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Саҳифаловчи: Шаҳрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

ИҚТИСОДИЁТДА ИННОВАЦИЯЛАРНИНГ ТУТГАН ЎРНИ

1. Muxammedova Dilafruz Ulug'bek qizi KORXONANING IQTISODIY SAMARADORLIGINI BAHOLASH KO'RSATKICHLARI.....	7
2. Yuldashev Elmurod Turayevich QO'SHILGAN QIYMATNI SOLIQQA TORTISHNING XORIJ TAJRIBASI.....	9
3. Ibrohimova Shoira O'ktamovna ZAMONAVIY MENEJMENT YONDASHUVLARI ASOSIDA XALQ TA'LIMI TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH	12
4. Эрметова Икбол ТИББИЙ ХИЗМАТЛАР БОЗОРИНИ РИВОЖЛАНИШИНИ ТАШКИЛИЙ-ХУҚУҚИЙ ЖИҲАТЛАРИ	14
5. Эрметова Икбол ТИББИЙ ТУРИЗМНИНГ МАЗМУН МОҲИЯТИ ВА УНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МАСА- ЛАЛАРИ	17

ИҚТИСОДИЁТДА ИННОВАЦИЯЛАРНИНГ ТУТГАН ЎРНИ

KORXONANING IQTISODIY SAMARADORLIGINI BAHOLASH KO'RSATKICHLARI

Muxammedova Dilafruz Ulug'bek qizi,
“Buxoro hududiy elektr tarmoqlari
korxonasi” AJ hisobchisi
Telefon: +998978510202
muxammedova.94@gmail.com

ANNOTATSIYA: Hozirgi kunda har qanday korxonaga o'z oldiga samaradorligini oshirishni maqsad qilib qo'yadi. Ushbu tezisdagi samaradorlik tushunchasi hamda uni hisoblash usullari ko'rib chiqiladi.

KALIT SO'ZLAR: Samaradorlik, mezon, ko'rsatkichlar, rentabellik, resurslar, foyda, zarar, xarajat, real, nisbiy.

Har bir korxonaning maqsadi minimal xarajat qilish hisobiga maksimal foyda olish hisoblanadi. Mahsulot tannarxini minimallashtirish bozordagi raqobat keltirib chiqaradi. Bir birlik mahsulot yoki xizmatga ketgan xarajatlarning hamda raqobat ta'sirida mahsulot yoki xizmatning bozor narxi shakllanadi.

Korxonaning iqtisodiy samaradorligini bir qancha yo'llar bilan baholash mumkin:

- Resursli usul: bunda ishlatilgan resurslarning maksimal ko'rsatkichlari ishlab chiqarilgan tovarlar yoki ko'rsatilgan xizmatlar hajmi bilan solishtiriladi. Iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlari ishlab chiqaruvchanlik kategoriyasida ko'rib chiqiladi. Agar korxonada bir turdagi resurslarni o'lchaydigan tizim bo'lmasa, ushbu usulni qo'llash maqsadga muvofiq bo'lmaydi.

- Sof pul oqimi usuli: ushbu usul keng miqdordagi omillarni hisobga olishga yordam beradi. Korxonaga sof pul oqimi uning sof daromadi hamda amortizatsiya yig'indisidan kapital qo'yilmalarning ayirmasiga teng bo'ladi. Bu ko'rsatkichga aylanma kapitalning hamda uzoq muddatli kreditor majburiyatlarining o'zgarishi ta'sir ko'rsatadi.

- Zamonaviy usul: ushbu baholash usuli korxonaning barcha biznes-jarayonlari hamda ularni bajarish uchun qilinadigan xarajatlarning orqali olinadigan daromadlar har xilligiga yo'naltiriladi.

Korxonaga iqtisodiy samaradorligini baholash uning asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlarini o'rganib chiqishni bildiradi. Bahoning obyektivlik darajasi ushbu korxonaga ma'lum bir maqsadga yo'naltirilgan, oqilona investitsion qo'yilmalar kiritilishiga asos bo'ladi. Bu esa korxonaga imidj va obro'yini shakllantiruvchi tashkilot menejmentining asosiy xususiyatlaridan biri hisoblanadi.

Iqtisodiy samaradorlikni hisoblashda mezonlar va ko'rsatkichlar tizimidan foydalanish zarur. Mezon – hisoblash uchun aniqlangan xususiyat va belgilardir. Ko'rsatkichlar – iqtisodiy samaradorlik mezonlarining miqdoriy nisbatdagi ko'rinishidir. Korxonaga mezonlari qay darajada aniq va to'g'ri o'rnatilgan bo'lsa, uning iqtisodiy faoliyati tahlili shu darajada foydaliroq bo'ladi.

Rentabellik bu korxonaga iqtisodiy faoliyati universal ko'rsatkichi bo'lib, faoliyat turiga qarab uni boshqa kerakli ko'rsatkichlar bilan to'ldirib bo'rish mumkin. Tahlil samaradorlikni obyektiv ko'rsatishi uchun u chuqurlashtirilgan hamda iqtisodiyotning barcha tomonlari bilan bog'liq bo'lishi kerak. Ko'rsatkichlar tizimi tuzilganidan keyin, ularning qaysi birini chetlatish masalasi ko'rib chiqiladi. Bunda real hamda nisbiy ko'rsatkichlar tizimidan foydalaniladi.

Real ko'rsatkichlar ma'lum bir davrda daromadlarning barcha o'zgarishlarini (iqtisodiy (sotuvdan), sof yoki muhosaba) ko'rsatishga imkon yaratib beradi. Lekin ushbu ko'rsatkichdan foydalanishda bitta kamchilik mavjud – bunda inflyatsiya hisobga olinmaydi.

Nisbiy ko'rsatkichlar bank shartlari ta'siriga uchramasligi hisobiga, undan foydalanish ma'qulroqdir. Bundan tashqari, ko'rsatkichlar bilan birgalikda, o'rganilayotgan subyekt maqsadi,

tarmoqda o'ziga xosligi hamda boshqa sabablarga ko'ra uni baholash usuli tanlanadi. Korxonaning iqtisodiy samaradorligini aniqlovchi usulni to'g'ri tanlash uchun, samara ko'rsatkichlari bilan yaqindan tanishib chiqish kerak bo'ladi.

Yalpi daromad - bu korxonada asosiy faoliyati natijasida olingan mablag'lar miqdori. Bu korxonada iqtisodiyoti, menejmenti va marketingi sohasidagi faoliyatining umumiy natijasini aks ettiruvchi yakuniy moliyaviy ko'rsatkichdir.

Xarajatlarni qoplash umumiyashtiruvchi ko'rsatkich bo'lib, u sof mahsulot hajmining ishchi kuchi hamda xarajatlarga nisbatini bildiradi:

$$XQ = YaD / MX$$

Bu yerda YaD – yalpi daromad, MX – mehnat xarajatlari.

Foyda yalpi daromadning realizatsiya qilingan qismi deb tushuniladi. Korxonada foydaning turli ko'rinishlari farqlanadi. Iqtisodiy foyda hamda muhosaba foydasi – bu har xil tushuncha.

Iqtisodiy foyda korxonaning umumiy tushumidan qilingan xarajatlar ayirmasini bildiradi. Agar korxonaning mahsulot yoki xizmat sotishdan tushgan daromadi qilingan xarajatlardan kam bo'lsa korxonada zarar ko'rayotganini bildiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Грачева М.В. Проектный анализ: финансовый аспект: Учебное пособие.: Экономический факультет МГУ имени М.В.Ломоносова, 2018.
2. Кан Е.Д. Подходы и методы оценки эффективности деятельности предприятия// Экономика и бизнес: теория и практика, 2018.
3. <https://uz.istanbulbear.org/valovyy-dohod-cto-eto-takoe-i-kak-ego-rasschitat-19622>

QO‘SHILGAN QIYMATNI SOLIQQA TORTISHNING XORIJ TAJRIBASI

Yuldashev Elmurod Turayevich

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti magistranti

Email: elmurod.yuldashev@ipotekabank.uz.

Tel: +998937657404

Annotatsiya: Maqolada, xorijiy davlatlarda qo‘shilgan qiymat solig‘ining davlat byudjetini shakllantirishdagi roli, soliq solish obyekti va bazasi, soliq stavkalari hamda tadbirkorlarni qo‘llab-quvvatlash uchun berilgan soliq imtiyozlari haqida bayon etilgan. Shuningdek, qo‘shilgan qiymat solig‘i tadbirkorlarni rag‘batlantirishning moliyaviy vositasi ekanligi ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: qo‘shilgan qiymat, soliq bazasi, soliq obyekti, soliq to‘lovchilar, soliq imtiyozlari, soliq stavkalari, egri soliq, oborot solig‘i.

Hozirgi vaqtda qo‘shilgan qiymat solig‘i Evropa Ittifoqiga a‘zo bo‘lgan mamlakatlarning davlat byudjetlarining daromadlarini shakllantirishda muhim o‘rin egallaydi. Evropa mamlakatlarida egri soliqlarning roli AQSh, Yaponiya, Kanada va Avstraliyaga qaraganda yuqoridir. Evropa mamlakatlarida jami soliq tushumlarining hajmida egri soliqlarning salmog‘i 40 foizdan yuqori bo‘lib, ayrim mamlakatlarda 50 foizni tashkil etadi. Mazkur ko‘rsatkich 50 foizdan yuqori bo‘lgan mamlakatlar guruhiga Meksika, Turkiya va Koreya kiradi. AQSh, Yaponiya, Kanada va Avstraliyada esa ushbu ko‘rsatkich 25-30 foizni tashkil qiladi [1].

Evropa Ittifoqiga a‘zo bo‘lgan mamlakatlarda soliq tushumlarining tarkibida egri soliqlarni yuqori salmoqqa ega ekanligining asosiy sabablaridan biri, bu mamlakatlarda soliq stavkalarini umumlashtirilganligi va soliqqa tortish bazasini o‘zaro uyg‘unlashtirilganligi hisoblanadi. Bu masalaning O‘zbekiston Respublikasi uchun amaliy ahamiyatga ega ekanligi shundaki, mamlakatimiz tovaroborotining sezilarli qismi Rossiya Federatsiyasi, Ukraina va Qozog‘iston Respublikalariga to‘g‘ri keladi. Hozirga qadar mazkur mamlakatlar o‘rtasida qo‘shilgan qiymat solig‘i stavkalarini umumlashtirish va soliqqa tortish bazasini uyg‘unlashtirish masalasi hal qilinmagan. Bu esa, ushbu mamlakatlar o‘rtasidagi o‘zaro tashqi savdo munosabatlarini rivojlantirishga to‘sqinlik qiladi.

Evropa Ittifoqi (EI)ning maxsus Direktivasiga muvofiq 1992 yilning 19 oktyabridan boshlab qo‘shilgan qiymat solig‘ining minimal stavkalari belgilab berildi. Xususan, 1993 yilga qadar minimal stavkalarda qo‘shilgan qiymat solig‘ini olish bitta mamlakatda amalga oshiriladigan bo‘ldi. Ya‘ni, nollik stavka eksportyor mamlakatida qo‘llaniladi, minimal stavkalar bo‘yicha tovarlar va xizmatlar importyorlarning mamlakatida soliqqa tortiladi [2]. Jismoniy shaxslar tomonidan sotib olingan tovarlar mazkur tovarlar ishlab chiqarilgan mamlakatda qo‘shilgan qiymat solig‘iga tortiladi. Chunki, Evropa Ittifoqiga a‘zo davlatlar o‘rtasida fuqarolarning harakatlanishi erkin bo‘lib, ular turli mamlakatlarda o‘zlarining shaxsiy iste‘mollari uchun tovarlar xarid qiladilar. Shuning uchun qo‘shilgan qiymat solig‘ini undirishni osonlashtirish maqsadida tovarlar sotib olingan mamlakatlarda qo‘shilgan qiymat solig‘iga tortiladi. Fuqarolar yashash joylariga qaytib kelganlarida qo‘shilgan qiymat solig‘ini to‘lamaydilar.

Frantsiyada standart soliq stavkalari mavjud bo‘lib, 1998 yildan boshlab, ularning miqdori 20,6 foizni tashkil qiladi. Bundan tashqari qo‘shilgan qiymat solig‘ining pasaytirilgan va oshirilgan stavkalari ham mavjuddir. Qo‘shilgan qiymat solig‘ining pasaytirilgan stavkalari 5,5 foiz va 2,1 foizni tashkil etsa, oshirilgan stavka 25 foizni tashkil etadi [3]. Frantsiyada va Evropa Ittifoqiga a‘zo bo‘lgan boshqa mamlakatlarda asosiy kapitalga investitsiya qilingan mablag‘lardan qo‘shilgan qiymat solig‘i olinmaydi. Shuningdek, tijorat banklari, moliya muassasalari, o‘quv yurtlari qo‘shilgan qiymat solig‘ini to‘lamaydilar.

Buyuk Britaniyada qo‘shilgan qiymat solig‘i joriy etilgan dastlabki paytda uning stavkasi 10 foizni tashkil qilardi, keyin esa soliq stavkasi 8 foiz qilib belgilandi. Hozirgi vaqtda asosan 3 xildagi qo‘shilgan qiymat solig‘i stavkasi mavjud bo‘lib, nollik stavka, pasaytirilgan stavka (5%) va oshirilgan stavka (17,5%) lardan iborat [4]. Pasaytirilgan stavkada shaxsiy iste‘mol uchun ishlatiladigan elektr toki hamda gaz qo‘shilgan qiymat solig‘iga tortiladi. Nollik stavkada esa oziq-ovqat mahsulotlari, jamoat transporti xizmatlari nashriyot mahsulotlari, urug‘chilik va chorvachilik mahsulotlari soliqqa tortiladi. Buyuk Britaniyada ta‘lim, meditsina xizmatlari, sug‘urta va brokerlik xizmatlari qo‘shilgan qiymat solig‘iga tortilmaydi. Shunisi e‘tiborliki, Buyuk Britaniyada yillik

oboroti 54 000 funt sterlingacha bo‘lgan tadbirkorlar qo‘shilgan qiymat solig‘ini to‘lashdan ozod qilinganlar (O‘zbekiston Respublikasida qo‘shilgan qiymat solig‘i bo‘yicha imtiyozlarni belgilashda tadbirkorlar yillik oborotining miqdori hisobga olinmaydi). Bizning fikrimizcha, mulk shaklidan va iqtisodiy maqomidan qat‘iy nazar, barcha tadbirkorlarga qo‘shilgan qiymat solig‘iga tortilmaydigan yillik oborot miqdorini belgilab qo‘yish maqsadga muvofiqdir. Chunki, ko‘plab faoliyatini endi boshlagan tadbirkorlar ishlab-chiqarish va muomala xarajatlarining yuqori bo‘lganligi sababli, ishlab chiqargan tovarlarning bahosini pasaytirish imkoniyatiga ega emaslar. Ularga nisbatan 20 foizli qo‘shilgan qiymat solig‘ini qo‘llanilishi tovarlar bahosini sezilarli ravishda o‘shishiga olib keladi. Natijada mazkur tadbirkorlar ishlab chiqargan tovarlarning raqobatbardoshligi yanada pasayadi.

Irlandiyada 2001 yildan boshlab, qo‘shilgan qiymat solig‘ining standart stavkasi 20 foiz qilib belgilandi. Mazkur stavka 2001 yilga qadar 21 foizni tashkil qilar edi. Standart stavkadan tashqari, nollik stavka va pasaytirilgan stavkalar (12.5 – 4.3 foiz) mavjud. Qo‘shilgan qiymat solig‘i bo‘yicha imtiyozlar nollik stavkani qo‘llash shaklida soliqqa tortilmaydigan yillik oborotni belgilab qo‘yish shaklida qo‘llaniladi.

Irlandiyaning eksport salohiyatini oshirish maqsadida eksportga nisbatan qo‘shilgan qiymat solig‘ining nollik stavkasi qo‘llaniladi. Bundan tashqari agar tadbirkorning tovoroborotining umumiy hajmida eksport operatsiyalarining salmog‘i 75 foizdan oshsa, u holda tadbirkor nollik stavkadan foydalanishga haqli hisoblanadi [5].

Belgiyada mamlakat soliq qonunchiligiga muvofiq qo‘shilgan qiymat solig‘ining 2 ta pasaytirilgan stavkasi qo‘llaniladi. 6 foizli pasaytirilgan stavkada asosan, oziq-ovqat mahsulotlari, suv ta‘minoti, kinoteatrlar va mehmonxonalar xizmati qo‘shilgan qiymat solig‘iga tortiladi. 12 foizli pasaytirilgan stavkada esa kommunal to‘lovlar, qishloq xo‘jalik mahsulotlari qo‘shilgan qiymat solig‘iga tortiladi. Pasaytirilgan stavkalardan tashqari, qo‘shilgan qiymat solig‘ining asosiy stavkasi ham mavjud bo‘lib, uning miqdori 21 foizni tashkil qiladi.

Italiyada qo‘shilgan qiymat solig‘ining stavkalari 4, 10 va 20 foizni tashkil qiladi. Oziq-ovqat mahsulotlari, eksportga tovar sotish va kompaniyalarning aktivlarini sotib olish xarajatlari qo‘shilgan qiymat solig‘iga tortilmaydi.

Gollandiyada 2001 yildan boshlab, qo‘shilgan qiymat solig‘ining standart stavkasi 19 foizni tashkil qiladi. Mazkur stavka 2001 yilga qadar 17 foizni tashkil qilar edi. 6 foizli pasaytirilgan stavka oziq-ovqat mahsulotlariga, jamoat transport xizmatlariga, qishloq xo‘jalik mahsulotlarining ayrim turlariga nisbatan qo‘llaniladi. Nollik stavkalar esa eksportga nisbatan qo‘llaniladi. Sog‘liqni saqlash sohasidagi xizmatlar va ayrim turdagi moliyaviy xizmatlar qo‘shilgan qiymat solig‘iga tortilmaydi.

Shvetsiyada qo‘shilgan qiymat solig‘ining asosiy stavkasi 25 foizni tashkil qiladi. 12 foizli pasaytirilgan stavkalar oziq-ovqat mahsulotlariga va mehmonxona xizmatlariga nisbatan qo‘llaniladi. 6 foizli pasaytirilgan stavka esa ro‘znomalarga va madaniy tadbirlarga nisbatan qo‘llaniladi. 2001 yildan boshlab, yo‘lovchi transporti xizmatlari bo‘yicha qo‘shilgan qiymat solig‘ining stavkasi amaldagi 12 foizdan 6 foizga tushirildi. Shunisi e‘tiborliki, Shvetsiyada yillik oboroti 1 mln. Shvetsiya Kronidan oshmaydigan tadbirkorlar qo‘shilgan qiymat solig‘i to‘lashdan ozod qilinganlar [6].

XX asrning 80 yillaridan boshlab, qo‘shilgan qiymat solig‘i Amerika, Afrika va Janubiy-Sharqiy Osiyo hududidagi mamlakatlarning soliq amaliyotiga joriy qilindi. Yaponiya, Turkiya Hindiston, Indoneziya, Braziliya, Kolumbiya, Misr kabi davlatlarda qo‘shilgan qiymat solig‘i mana shu davrda joriy qilingan.

Yaponiyada qo‘shilgan qiymat solig‘i 1984 yilda joriy qilingan. 1989 yilga qadar Yaponiyada qo‘shilgan qiymat solig‘ini joriy etilishi ishlab-chiqarilayotgan tovarlarning raqobatbardoshligiga salbiy ta‘sir qildi. Bu ta‘sir ayniqsa, qo‘shilgan qiymat salmog‘i sezilarli bo‘lgan yuqori texnologiyali tarmoqlarga nisbatan kuchli bo‘ladi, degan g‘oya mavjud edi. Shuning uchun Yaponiyada Evropa davlatlariga nisbatan uzoq muddat mobaynida qo‘shilgan qiymat solig‘i joriy etilmadi.

Rossiya Federatsiyasida 1992 yilda qo‘shilgan qiymat solig‘i oborot solig‘ining o‘rniga joriy etildi. Bu soliq oborot solig‘idan farqli ravishda faqat qo‘shilgan qiymatdan undiriladi. Oborot solig‘i esa bir marotaba umumiy oborotdan olinar edi. Qo‘shilgan qiymat solig‘i esa ishlab chiqarish va muomala jarayonining har bir bosqichidan olinadi [7].

Ayni vaqtda, xorijiy mamlakatlar amaliyotida ham qo‘shilgan qiymat solig‘ini davlat byudjetiga jalb qilishda sezilarli muammolar mavjud. Ana shunday asosiy muammolardan biri, ishlab

chiqarish va muomala jarayonlarining har bir bosqichida yaratilgan qo‘shilgan qiymatni to‘liq hisobga olish imkonining mavjud emasligi hisoblanadi. Soliq organlari soliq to‘lovchilarning barcha schyot-fakturalarini tekshirish uchun jismoniy imkoniyatlarga ega emaslar. Shuning uchun schyot-fakturalar tanlanma tekshiruv asosida tekshiriladi. Bunda har bir bitim bo‘yicha amalga oshirilgan operatsiyalarning natijalari hisobotlarda o‘z aksini topmaydi, hisobotlarda faqat qoldiq ko‘rsatkichlar o‘z aksini topadi. Bundan tashqari, soliq organlari bojxona organlaridan har doim ham ishonchli ma‘lumotlarni to‘liq hajmda olmaydilar. Buning sababi shundaki, soliq to‘lovchilar tomonidan bojxona hujjatlarini noto‘g‘ri to‘ldirilganligi hisoblanadi. Masalan, Shvetsiyada hisobotlardagi taqqoslab bo‘lmaydigan ma‘lumotlarning 87 foizi hujjatlarni noto‘g‘ri to‘ldirish natijasida yuzaga kelgan nomuvofiqlikga to‘g‘ri keladi, 10 foizi esa soliq davrlarining mos kelmasligiga to‘g‘ri keladi [8].

Soliq siyosatiga bo‘ysunish alohida soliq to‘lovchi shaxsning soliqlarni to‘lash yoki ulardan qochishga qaror qilishga moyilliklarini o‘rgangan holda tadqiq qilindi. 30 dan ortiq mamlakatlar misolida olib borilgan tahlil shuni ko‘rsatadiki yuqori darajadagi iqtisodiy erkinlik, samarali raqobatga yo‘l ochuvchi qonunlar, qimmatli qog‘ozlar bozonining ahamiyati va axloq normalari soliq tizimiga hayrixohlikka ijobiy ta‘sir etadi.

Xalqaro amaliyot tahlili shuni ko‘rsatdiki, QQS stavkalari belgilanishini ikki xil, ya‘ni “eski” va “yangi” modelga ajratib o‘rganish mumkin. “Eski” model asosan aholi daromadlilik darajasi baland bo‘lgan Yevropa mamlakatlariga xos bo‘lib, unda soliqning stavkasi nisbatan yuqori (o‘rtacha 21 foiz). Shu bilan birga, Yevropa mamlakatlarining qariyb barchasida (93 foizida) ijtimoiy xarakterdagi tovar va xizmatlar uchun soliqning imtiyozli stavkalari qo‘llanadi. QQSning “yangi” modeli esa ko‘proq Yaqin Sharq hamda Janubi-sharqiy Osiyo mamlakatlariga xos bo‘lib, soliqning yagona va past (o‘rtacha 10 foiz) stavkasi amal qiladi [9].

Xorijiy mamlakatlarda qo‘shilgan qiymat solig‘ini daromad manbai sifatida qo‘llash tajribasini o‘rganish natijalari shuni ko‘rsatdiki:

birinchidan, qo‘shilgan qiymat solig‘i iqtisodiy kon‘yunkturaning tebranishlariga bevosita bog‘liq bo‘lmagan barqaror daromad manbai hisoblanadi;

ikkinchidan, qo‘shilgan qiymat solig‘i aholini nisbatan kam ta‘minlangan qatlamlarini ijtimoiy himoya qilish imkonini beradi;

uchinchidan, qo‘shilgan qiymat solig‘i mamlakatning eksport salohiyatini oshirishga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi;

to‘rtinchidan, qo‘shilgan qiymat solig‘i faoliyatini yaqinda boshlagan va katta miqdordagi tovaroborotiga ega bo‘lmagan tadbirkorlarni rag‘batlantirishni moliyaviy vositasi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Пансков В., Князев В. Налоги и налогообложения. -М.: МЦФЭР. 2003. 57 стр.
2. Бард В., Павлова Л. Налоги в условиях экономической интеграции. -М.: “Кнорус”. 2004. стр 204
3. Сердюков А. Налоги и налогообложение: Учебник для вузов. -СПб.: “ПИТЕР”. 2005. стр. 51
4. Бард В., Павлова Л. Налоги в условиях экономической интеграции. // -М.: “Кнорус”. 2004. стр 206
5. Поляк Г. Налоги и налогообложение. -М.: “ЮНИТИ”. 2002. стр. 46
6. Александров И. Налоговые системы России и зарубежных стран. -М.: “Бератов-Пресс”. 2002. стр. 131.
7. Черник Д., Павлова Л., Дадашев А. Налоги и налогообложение. //Учебник. -М.: ИНФРА-М. 2003. стр. 45
8. Александров И. Налоговые системы России и зарубежных стран. -М.: “Бератов-Пресс”. 2002. Стр. 134.
9. Niyazmetov I.M. Qo‘shilgan qiymat solig‘i mexanizmini takomillashtirish. Logistika va iqtisodiyot. 2021(2). 322-335.

ZAMONAVIY MENEJMENT YONDASHUVLARI ASOSIDA XALQ TA'LIMI TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH

Ibrohimova Shoirra O'ktamovna
Osiyo Xalqaro Universiteti magistri

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim tizimi boshqaruvining ahamiyati va uning turlari haqida so'z boradi. Ayniqsa, uzluksiz ta'lim tizimida o'rta ta'lim muassasalari bo'lgan maktab boshqaruviga alohida e'tibor qaratilgan. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining boshqaruvi ularning xususiyatlari hamda rivojlantirish mumkin bo'lgan sohalarini mukammallashtirib strategiyalash kunning dolzarb masalasi ekanligini muhokama qilingan. Maktab boshqaruvida ahamiyatga ega jihatlar ta'kidlanib, maktab boshqaruvida mas'ullar va ularning shaxsiy xususiyatlaridan tortib boshqaruv strategiyalarini rivojlantirish to'g'risida to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: modernizatsiya, maktab faoliyati, innovatsion yondashuv, klaster, pedagogik ta'lim innovatsion klasteri, omillar, “maktab-laboratoriya”, innovatsion tajriba mexanizmlari, demokratlashtirish, raqobat, tahlil.

Ta'limni boshqarish nazariyasida uning o'ziga xosligi ma'lum mezonlarga ko'ra tasniflangan boshqaruvga turli yondashuvlarda namoyon bo'ladi. Bu yondashuvlar boshqaruv jarayonining mohiyatini belgilab beradi va uning evolyutsiyasini tarixiy-pedagogik tadqiq qilish jarayonida tahlil predmeti bo'lib xizmat qilishi, ushbu boshqaruvning yetakchi paradigmasini kvalifikatsiya qilish funksiyasini bajarishi mumkin. Shubhasiz, ularning har biri boshqaruvni shakllantirish jarayonida u yoki bu tarixiy bosqichda ma'lum foyda keltirgan.

Respublikamiz ta'lim tizimida ko'plab islohatlar kadrlar tayyorlash sohasida ta'lim turlari o'rtasida aloqa va uzviylik ta'minlanishidagi kamchiliklarni bartaraf etishga xizmat qilmoqda. Bugungi kunda kadrlar tayyorlash bo'yicha davlat siyosatida hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy o'ziga xosligi va talab hamda ehtiyojlarining to'liq hisobga olinmasligi, mehnat bozorida talab va taklifning chuqur o'rganilmasligi natijasida kadrlarning hududlar kesimidagi taqsimotida muvozanatning buzilishi bilan bog'liq kamchiliklar kuzatildi. Bunga ayrim hududlarda pedagog kadrlarga bo'lgan ehtiyojning yillar davomida qondirilmasligiga sabab bo'lmoqda.

Intellektual salohiyati yuqori bo'lgan mamlakatlar tajribasidan ma'lumki, fan, ta'lim va ishlab chiqarish o'rtasidagi uzviylik va aloqadorlik mustahkam yo'lga qo'yilsa, bu yo'nalishda malakali kadrlar tayyorlash, ularning bandligini ta'minlash hamda mamlakat iqtisodiyotida tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish mumkin bo'ladi. Ayniqsa uzluksiz ta'lim tizimini rivojlantirishda yangi mexanizmlarning yaratilishi bugungi globallashtirish jarayonlarining hayotiy zaruratiga aylandi va bu o'z navbatida ta'lim sifati samaradorligini oshirish, uni modernizatsiya qilishni taqozo etadi. Umumiy o'rta ta'lim muassasalarining turmush tarzi ta'sirining o'quv jarayonining samaradorligiga ta'siri pedagogikada alohida ahamiyatga ega.

Ta'lim muassasalari rahbarlari maktabning turmush tarzini ta'lim muhitining, hamkorlik va hamkorlikning sifati bilan bog'liq holda rivojlantirish lozim. Maktab hayotining mazmuni va tashkil etilishi, texnologik tayyorlash va boshqarish, o'qituvchilar malakasini oshirish tizimining mazmuni maktab faoliyatini rivojlantirish shartlaridandir.

Maktab faoliyatini samarali tashkil qilish va rivojlantirish bo'yicha olib boriladigan tadqiqotlarning aksariyatida quyidagi tadqiqot usullari qo'llanilgan:

- qiyosiy tarixiy, falsafiy, pedagogik, ijtimoiy, madaniy, adabiyotning kontseptual va terminologik tahlili;
- zamonaviy ta'lim amaliyotini tahlil qilish;
- modellashtirish (tizimni o'rganish usuli sifatida ishlatiladi va natijada yaratilgan maktab tuzilmasi modeli turli davrlardagi maktab tuzilmalarini taqqoslash maqsadiga xizmat qildi);
- empirik (maktab hayotining tajribasini tahlil qilish va sintez qilish, materiallarni o'rganish va maktablarning ta'lim faoliyati natijalari, hujjatlarni tahlil qilish, maktabning me'yoriy-uslubiy asoslari, muntazam kuzatuvlar).

Zamonaviy ilm-fan va amaliyotda turli ilmiy makonlar yaratilmoqda, ularda maktab faoliyatini samarali tashkil etishning maqsadli shakllanishi zarurligi to'g'risidagi g'oyalar doirasi yaratilib, muayyan o'quv yurtlarining tuzilmalarini yangilash uchun shart-sharoitlar yaratilmoqda. Shu bilan birga, ilmiy adabiyotlarni, tadqiqotlarni, maktab amaliyotini, turli darajada me'yoriy hujjatlarni

o'rganish, ta'limni rivojlantirish istiqbollarini belgilash, milliy maktab hayotining zamonaviy usulda rivojlantirish bir qator qarama-qarshiliklar mavjudligini ko'rsatmoqda. Jumladan:

- ijtimoiy va pedagogik hodisa sifatida maktablar faoliyatini rivojlantirishning hamkorlikdagi birlashtirilgan ilmiy nazariyaning yo'qligi. (Jamiyatning va davlatning talablari o'rtasida shaxsning ma'naviy-axloqiy taraqqiyotini va tarbiyalanishini ta'minlaydigan bunday tuzilmani shakllantirishni taqozo qilmoqda);

- maktablarning faoliyatini samarali shakllantirish va rivojlantirish nazariyasi hamda tarixiy-pedagogik amaliyotini o'rganishda ichki ta'limning ob'ektiv ehtiyojlari va tadqiqot ma'lumotlarining etishmasligi;

- milliy pedagogika tarixida maktablarning samarali faoliyatini shakllantirishdagi muvaffaqiyatli tajriba va zamonaviy pedagogik amaliyotda yuqori ko'rsatkichlardagi maktab namunalarini yaratishga etarlicha e'tibor berilmasligi;

- maktab tuzilmalarining bunday o'zgarishida jamiyatning ko'p tarkibli hayotiga mos keladigan zamonaviy ijtimoiy dasturlar va maktab tuzilmalari rivojlanishidagi tendensiyalarning nazariy rivojlanmaganligi va hokazo.

Ushbu qarama-qarshiliklarni bartaraf etish bu yo'nalishda ilmiy-nazariy va amaliy tadqiqotlarning hajmini orttirishni va ularni o'rganishni talab qiladi.

Zamonaviy maktablar amaliyotida maktab rivojlanishining tendentsiyasini o'rganish va maktab hayotining o'zgarishi, muayyan o'qituvchilarning sa'y-harakatlari natijasida tuziladigan tarkibdagi innovatsiyalar ta'siri ostida yuzaga kelishi mumkin. Maktab tuzilmalari rivojlanishida yetakchi tendentsiya ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan kelib chiqadigan integratsion ahamiyatga ega bo'lgan tendentsiyalardir. Ta'lim sohasini integratsion tamoyillar asosida samarali rivojlantirish davlat ta'lim standartlari, ta'lim muassasalarida ta'lim tadbirlarining ustuvor yo'nalishlarini aniqlash, oliy o'quv yurtlari o'rtasidagi hamkorlokni takomillashtirish, ta'lim tarmog'i ichida “maktab-laboratoriya” majmualarini yaratish, ta'lim xizmatlari, resurs markazlarini tashkil etishni rivojlantirishni talab qiladi.

Shunday qilib, ta'lim muassasasini zamonaviy sharoitlarda rivojlantirish dasturi - bu ta'lim muassasasiga o'z ta'lim faoliyatini ta'lim faoliyati natijalariga qo'yiladigan davlat, mintaqaviy va shahar talablariga muvofiq modernizatsiya qilishga yordam beradigan innovatsion mexanizm. Bizning fikrimizcha, ta'lim muassasasida ikkita hujjat mazmunini ajratishga yana bir bor e'tibor qaratish juda muhim: ta'lim dasturi va rivojlantirish dasturlari. Ta'lim faoliyati mazmuni tartibga solinadi ta'lim dasturi- o'quv faoliyati jarayonida talaba va o'quvchining maqsadlari, mazmuni, texnologiyalari, o'zgarishlari natijalarini belgilaydigan hujjat. Ushbu hujjat mazmunining davlat ta'lim standartiga, asosiy umumiy ta'lim dasturining tuzilishiga qo'yiladigan davlat talablari muvofiqligini litsenziyalash va davlat akkreditatsiyasi ta'lim muassasasi kiradi.

Xulosa Qisqa qilib aytganda, Rivojlanish dasturi ta'lim dasturini amalga oshirishni ta'minlovchi ta'lim muassasasi infratuzilmasidagi o'zgarishlarni tavsiflaydi. Ta'lim dasturi ta'lim maqsadlarining dolzarbligi, mazmunning innovatsionligi, qo'llanilayotgan ta'lim texnologiyalari va o'quv-uslubiy majmualarning zamonaviyligi, ya'ni ta'limning dolzarbligi va zamonaviyligini asoslaydigan barcha jihatlarni ochib berish mumkin. Rivojlanish dasturida ta'lim jarayonini sifat, qulaylik va samaradorlikni oshirish yo'nalishida ta'minlashning huquqiy, tashkiliy, moliyaviy, boshqaruv va moddiy sharoitlarini o'zgartirishga e'tibor qaratish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. A.Nizamov, F.Gaybullaev, U.Zahidova. Development of foreign joint educational programs in the higher education system of the Republic of Uzbekistan. E3S Web of Conferences. 2023, p. 02019.

2. A.A.Nizamov. Security Analysis of the External Economic Activity of the Enterprise in the Conditions of the Digital Economy. Central Asian Journal of Innovations on Tourism Management and Finance. 2023, pp. 1-4.

3. S.A.Toshtemirova Ta'lim sifati va uni demokratlashtirish ilmiy muammo sifatida // Uzlüksiz ta'lim. 2020 № 1 (86). – 5b.

ТИББИЙ ХИЗМАТЛАР БОЗОРИНИ РИВОЖЛАНИШИНИ ТАШКИЛИЙ-ХУҚУҚИЙ ЖИХАТЛАРИ

Эрметова Икбол,

Урганч Давлат университети Менежмент ва
маркетинг кафедраси ўқитувчиси
dilmurodotashev@gmail.com

Аннотация: Ушбу мақолада Ўзбекистон Республикаси тиббий хизматлар бозорини ривожлантиришнинг ташкилий-ҳуқуқий механизмлари очиб берилган.

Калит сўзлар: хизмат, тиббиёт, тиббий хизмат, тиббий хизматлар бозори, бозор иқтисодиёти

Ҳозирги кунда мамлакатимиз ўзининг бозор иқтисодиётига асосланган янги стратегик иқтисодий ва ижтимоий ислохотларни назарда тутувчи тизимларни ташкил этмоқда. Давлатимиз ана шундай узоқ йилларга мўлжалланган мақсадлари негизида халқимиз турмуш фаровонлигини яхшилаш, аҳолининг ҳар томонлама иқтисодиётда фаоллигини ошириш, турмуш кечириш сифатини ва самародорлигини таъминлаш асосий йўналиш ҳисобланади. Кейинги йилларда мамлакатимизда товарлар бозори ривожланиши билан хизматлар бозори ҳам ўз йўналишларини белгилаб олди. Иқтисодиётда фаол турмуш тарзини амалга оширувчи ҳар қандай шахс бевосита тиббий хизматлардан фойдаланишини ҳисобга олиб, Ўзбекистон бу борада сифатли тиббий хизматлар бозорини ташкил этишга алоҳида эътибор қаратмоқда. Тиббий хизматлар бозорини ривожланиши ва унинг хизматлар бозорида талаб ва таклифнинг юзага келиши мазкур давлатнинг иқтисодий ривожланишига, албатта биринчи навбатда, муайян олинган бир давлатда тиббий хизматларни ривожлантириш учун яратилган ҳуқуқий асосларга, унинг қонун томонидан қанчалик мустаҳкам химоя қилинганлигига боғлиқдир. Ундан сўнг эса, албатта давлат тиббиёт тармоғини қанчалик молиявий жиҳатдан қўллаб қувватлаши муҳим ўрин тутди. Кейинги йилларда Ўзбекистонда тиббиёт соҳасига оид ишлаб чиқилган қонун ва қонун ости ҳужжатлари асосан тиббий хизматлар самародорлигини ошириш, молиялаштиришнинг қўшимча маблағларини аниқлаш, соҳа ресурсларидан оқилона фойдаланиб кенг кўламли тиббий хизмат кўрсатиш кафолатини таъминлаш, тиббий хизмат кўрсатувчилар ва улардан фойдаланувчиларнинг ҳуқуқ, вазифа ва бурчларини аниқлаш ва химоя қилиш, аҳолининг қулай ва сифатли тиббий хизматлардан фойдаланиши таъминлаш, тиббий хизматлар соҳасига янги тиббиёт технологиясини жалб этиш, аҳолининг тиббий хизматларга бўлган эҳтиёжини қондириш, тиббий хизматларни умумжамиат миқёсида кўрсатилишини таъминлаш каби устувор йўналишларга қаратилган.

Мамлакатнинг иқтисодий ривожланиш даражаси нафақат тиббий хизмат таклифини (тиббий хизмат кўрсатишнинг қанчалик ва қандай хизмат кўрсата олиши) балки ушбу хизматларга бўлган талабнинг шаклланганлиги ва унинг қондирила олиш имкониятлари билан белгиланади. Аҳолининг тиббий хизматларга бўлган талаби ушбу соҳада кейинги йилларда кузатилаётган ўзгаришлар туфайли кескин ортиб бормоқда. Биламизки, аҳоли саломатлиги бир неча омилларга: ҳаёт тарзи ва турмуш кечириш шарт-шароитлари, атроф-муҳитнинг ҳолати, тиббий хизматларнинг самародорлиги ва сифатига боғлиқ бўлиб, иқтисодий жиҳатдан ривожланган ва ривожланаётган мамлакатлар аҳолиси илмий-техник ривожланиш шароитида тиббий хизматлардан фойдаланишга зарурат сезади. Бу билан, давлат аҳолининг сифатли турмуш кечиришига, уларнинг шахсий даромади ва тиббий хизматларга бўлган эҳтиёжи ўртасида узвий боғлиқликни инобатга олган ҳолда, тиббий хизматларнинг тенглигини таъминлашни назарда тутди.

Ўзбекистонда тиббий хизмат кўрсатишни ташкил этиш ва бошқариш тизимида ишлаб чиқилган дастурлар доирасида сезиларли ишлар амалга оширилди. Кейинги йилларда мамлакатда пуллик ва бепул тиббий хизматларга белгиланган баҳоларнинг ҳолатини назорат вилиш ва уларни давлат даволаш–профилактика муассасалари тамонидан кафолатланган тарзда кўрсатилиши, дастлабки йиллардаги “*Фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисида*” ги қарорда ўз аксини топган. 1998-йил 10-ноябрдаги “Соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилиш Давлат дастури тўғрисида” ги ПФ-2107-сонли Фармонида асосан, аҳолининг имтиёзли бепул тиббий хизматлардан фойдаланувчи тоифалари белгилаб бе-

рилди. Фармонда асосан, Вазирлар Маҳкамасининг тегишли қарори билан амбулатор шароитда бепул дори-дармон билан таъминланадиган; онкологил касалликлар, захм, сил, рухий, гиёхвандлик ихтисослашган шифохоналарда юқумли касалликлар, ОИВ касалликлари, эндокринологик касалликлар тиббий хизматлардан фойдаланадилар. Стационар шароитда бепул тиббий хизматлардан; болаликдан ногиронлар, 2-3- гуруҳ ногиронлари, ғирт етимлар, 1941-1945-йиллар уруш қатнашчилари ва уларга тенглаштирилганлар ёлғиз пенсионерлар, 1941-1945-йилларда меҳнат fronti қатнашчилари, Байналминалчи жангчилар, чернобел АЭС халокати қатнашчилар, 17 ёшгача бўлган ўсмирлар, 18-27 ёшдаги ҳарбий хизматга йўлланувчилар фойдаланишлари мумкин. Юқоридагиларга кўшимча тарзда давлатимиз томонидан кафолатланган тиббий хизматлар ташкил этилиб, ҳудудий соғлиқни сақлаш бошқармалари томонидан махсус йўлланмалар ордери бериш каби имтиёзларни ҳам ишлаб чиқилган¹. Ўзбекистон Республикасининг “Аҳолининг санитария–эпидемиологик ҳотиржамлиги тўғрисида” ги, “Йод танқислиги касалликлари профилактикаси тўғрисида” ги, “2014-2018-йилларда “Ўзбекистон аҳолисининг репродуктив саломатлигини мустаҳкамлаш оналар болалар ва ўсмирлар соғлигини муҳофаза қилиш борасида Давлат дастури тўғрисида” ПҚ-2221-сонли қарорлари қабул қилинди. Қарорга асосан, 2014-2018-йилларда Ўзбекистон Республикасида тиббий хизматлар бозорига поғанасимон инвестиция дастурларини жалб қилиш ва аҳолининг тиббий хизматлардан доимий қулай ва самарали ташкил этилишини назарда тутати².

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2005-йил 25-январдаги 30-сонли қарорида, “Сиҳат-саломатлик йили” Давлат дастури тўғрисидаги қарори доирасида, аҳолининг соғлом турмуш тарзини янада шакллантириш, соғлиқни сақлаш, соғлом турмуш тарзини олиб бориш, ўз ҳаёт фаолиятини оқилона ташкил қилиш, тиббий маданиятни ошириш ва оилада турмуш тарзини соғломлаштириш, умуман олганда минтақа аҳолисининг тиббий хизматлардан фойдаланиш имкониятларини яратиш назарда тутилади³.

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, соғлиқни сақлаш тизимидаги чуқур салмоқли ислохотларнинг ҳуқуқий асослари ва айнан шу ислохотлар натижасидаги жойларда амалга оширилган амалий ишлар айниқса кейинги 6 йилда яққол намоён бўлди. Аҳолига давлат томонидан сифатли тиббий хизмат кўрсатиш шарт-шароитларини яхшилаш мақсадида, 2017-йил 1-апрелда Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев томонидан қабул қилинган “Соғлиқни сақлаш соҳасида хусусий секторни янада ривожлантириш чоратadbирлари тўғрисида” ги ПҚ-2863- сонли қарорга мувофиқ, тиббий хизматлар бозорини ривожлантириш, хусусий секторни қўллаб-қувватлашга ёрдам бериш, хусусий тиббий хизмат кўрсатиш муассасалари барқарор ривожланишга тўсқинлик қиладиган масалаларини ҳал этиш, тиббиёт муассасаларнинг замонавий тиббий хизмат кўрсатишга имкон берувчи юқори технологиялар, тиббиёт ускуналари, махсус инвентар ва бошқа жихозлар билан таъминлаш, қулай кредит ва лизинг механизм-ларини хусусий тиббиёт муассасаларига жалб этишга имкон яратиш, хусусий тиббий хизмат кўрсатиш соҳасига фаол хорижий инвестицияларни жалб этишни рағбатлантиришга, аҳолига давлат томонидан бепул тиббий хизмат кўрсатишни инobatга олган ҳолда тиббий суғурта тизимини мамлакатда жорий этиш ва у орқали сифатли ва арзон тиббий маслаҳат, ташхис, даволанишни ташкил этиш, мамлакатда пуллик тиббий хизматлар бозорини жадал ривожлантириш, тиббиёт соҳасига малакали кадрларни жалб этиш орқали самарали тиббий хизмат кўрсатишни таъминлашга қаратилган. Бундан ташқари, тиббий соҳасида кўрсатилган тиббий хизматларнинг сони ва уларнинг сифат жиҳатидан мукаммалаштиришни таъминлаш мақсадида сўнги йилларда хусусий тиббиёт муассасаларнинг сонини 2 бараварга кўпайтиришга эришганимиз ушбу соҳага давлат томонидан берилаётган имкониятлар натижаси деб қаралади. Ушбу қарорда, аҳолининг барча қатламларининг тиббий хизматдан тўлақонли фойдаланишини ҳисобга

1 Ўзбекистон Республикаси Президентининг Соғлиқни сақлаш тизимини ислох қилиш давлат дастури тўғрисида. ПФ-2107 сонли фармони. 10.11.1998. <https://lex.uz/>

2 Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2014-2018 йилларда Ўзбекистонда аҳолининг репродуктив саломатлигини янада мустаҳкамлаш, оналар, болалар ва ўсмирлар соғлигини муҳофаза қилиш борасидаги давлат дастури тўғрисида ПҚ-2221 сонли Қарори//lex.uz

3 Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2005-йил 25-январдаги 30-сонли «Сиҳат-саломатлик йили» давлат дастури тўғрисида қарори. <https://lex.uz/>

олиб, қишлоқ жойларда хусусий тиббиёт субъектларни ривожлантириш ва уларга бир қатор имтиёзлар берилгани билан аҳамиятлидир. Унга кўра, қишлоқ жойларида аҳолига тиббий хизмат кўрсатиш бозори инфратузилмасини ривожлантириш, унинг моддий техник базасини мустаҳкамлаш ҳамда унга кредит ва молиявий ёрдам кўрсатиш белгилаб қўйилган.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилиш давлат дастури тўғрисида. ПФ-2107 сонли фармони.10.11.1998. <https://lex.uz/>
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2014-2018 йилларда Ўзбекистонда аҳолининг репродуктив саломатлигини янада мустаҳкамлаш, оналар, болалар ва ўсмирлар соғлигини муҳофаза қилиш борасидаги давлат дастури тўғрисида ПҚ-2221 сонли Қарори// lex.uz
3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2005-йил 25-январдаги 30-сонли «Сихат-саломатлик йили» давлат дастури тўғрисида қарори. <https://lex.uz/>

ТИББИЙ ТУРИЗМНИНГ МАЗМУН МОҲИЯТИ ВА УНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

Эрметова Иқбол

Урганч Давлат университети,
Менежмент ва маркетинг
кафедраси ўқитувчиси
dilmurodotashev@gmail.com

Дунё мамлакатларида тиббий туризм янги даврда янги тенденциялар билан ривожланмоқда. Жаҳонда тиббий туризм ривожланганлик даражасини баҳолаш учун Халқаро соғлиқни сақлаш илмий-тадқиқот маркази (International Healthcare Research Centre) томонидан тиббий туризм индекси (МТИ) ишлаб чиқилган бўлиб, у бугунги кунда турли мамлакатларда тиббий туризмнинг ривожланганлик даражасини комплекс баҳолашда фаол қўлланилмоқда. МТИ кўрсаткичи ўз ичига 3 та йўналиш бўйича 41 та мезонни қамраб олади¹: мамлакатда тиббий саноат ривожланиш даражаси, тиббий дестинациянинг ташқи муҳити ва кўрсатиладиган тиббий хизматнинг сифати.

МТИ ҳамда Oxford Economics ва Visa тадқиқот корпорацияларининг маълумотларига кўра, 2020 йилда жаҳон тиббий хизматлари бозори 439 млрд. АҚШ долларига баҳоланган бўлиб, 2025 йилга бориб 3 трлн. АҚШ долларига етиши кутилмоқда².

Дам олиш ва юқори тиббий хизматларни тақлиф этиш нафақат аҳолига соғлом ҳаёт балки, сифатли тиббий хизматлардан фойдаланиш имконини беради. Тиббий туризм бир вақтнинг ўзида бир неча йўналишларни- соғлиқни тиклаш, дам олиш, транспорт, овқатланиш, даволаш каби асосий элементлар билан бирлашиб, инсон соғлигига таъсир кўрсатади.

Глобаллашув шароитида инсон кутилмаган хавф-хатарга дуч келиши мумкин. Кундалик стресс ва одатдаги ҳаёт ритмининг маълум сабабларга кўра бузилиши тиббий хизматларга бўлган талабни оширади. Бирок, туристик саёҳат қилишда хавф даражаси сезиларли даражада ошиши натижасида халқаро туризм бозорида туристлар хавфсизлигини таъминлаш биринчи ўринда қаралади. Шунинг учун туризмнинг ҳар қандай турини ташкил этишнинг муҳим элементларидан бири бу - сайёҳларнинг ҳаёти ва соғлиғи хавфсизлигини таъминлаш ҳисобланади.

Туризм хавфсизлиги³ деганда - сайёҳларнинг шахсий хавфсизлиги, уларнинг мол-мулки хавфсизлиги ва саёҳат пайтида табиий муҳитга зарар етказилмаслиги тушунилади. Хавфсизликни таъминлаш миллий қонунчилик доирасида туристларнинг давлат ҳудудида ҳаракатланиш хавфсизлиги, уларнинг турар жойи, соғлиғи, ҳаёти ва мол-мулки хавфсизлигини кафолатлайдиган бир қатор тадбирларни назарда тутаяди.

Бутунжаҳон Туризм Ташкилоти (World Tourism Organization) маълумотига кўра, 2017-йил халқаро туризм бозори 5 % ўсиш билан 1.6 трлн. доллар даромад келтирди. Тиббий мақсадда ташриф буюрганлар 14-16 млн. кишини ташкил этди. World Travel & Tourism Council консулликнинг таърифларида 2018-йил халқаро туризм бозори жаҳон иқтисодиётининг 10.4% ни эгаллагани тўғрисида маълумот келтириб ўтган. Халқаро бозорда тиббий туризм янги йўналиш сифатида АҚШ да юксак даражада ривожланди ва 2018-йил 13 млрд. долл фойда келтирди. Global Wellness Institute маълумотларида АҚШ 2025-йилга келиб, халқаро туризм бозорида энг катта улушга эга- 140 млрд. доллар даромад олиши кутилишини тахмин қилган.

Тиббий туризм - бу чет элда дам олишни юқори малакали тиббий ёрдам олиш билан бирлаштирган ҳолда, яшаш жойидан ташқарида тиббий хизмат кўрсатиш амалиётини англаувчи атама ҳисобланади. Баъзи муаллифлар учун тиббий туризм бу ўз мамлакатадаги бемор учун мавжуд бўлмаган энг яхши тажрибага эга бўлиш имкониятини билдиради

1 МТИ Methodology. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.medicaltourism.com/mti/methodology> (дата обращения 15.01.2022).

2 Санкт-Петербург - медицинский тревел хаб. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://www.gov.spb.ru/gov/otrasl/c_tourism/news/190860 (дата обращения 12.01.2022).

3 Безопасность туризма : учебник / А.Г. Бобкова, С.А. Кудреватых, Е.Л. Писаревский ; под общ. ред. д-ра юрид. наук. Е.Л. Писаревского. — М. : Федеральное агентство по туризму, 2014. — С.98.

деб қаралади. Тиббий туризм - бу энг яхши нархлар ва сифатли тиббий хизматлар орқали даволаниш учун саёхатдир. Бу борада кўпгина олимлар тиббий туризм тушунчасига турлича таърифлар келтирганлар.

1-жадвал

Тиббий туризм тушунчаларини аниқлашда турли хил ёндашувлар¹

Агаманинг талқинлари	Асосий қоидалар	Манбаа
Соғлиқни сақлаш туризми	Асосий мақсади дам олиш ва жисмоний, психологик саломатликни тиклаш бўлган туризм (Дам олиш ва тикланиш туризми)	А.М.Вититнев Курортное дело : учебное пособие изд., стер. — Москва : КНОРУС, 2018. — 528 с.
Жамиятда кишиларнинг киска муддатда (24 соат) соғлигини тиклашга қаратилган дам олишни тиклаш туризми	Соғлиқни тиклаш ёки такомиллаштириш туризми	С.М.Холл.Ermanno Pitacco.Health Insurance Basic Actuarial Models. More information about this series at http:// www.springer.com/ series /7879 .
Хизмат кўрсатиш, яхшилаш ёки тиклаш мақсадида доимий яшаш жойидан ташқарида уюштирилган саёхат	Сақлаш, такомиллаштириш ёки соғлиқни тиклаш туризми	П.М.Карпера,Ж.Ф.Бриджес. Ermanno Pitacco Health Insurance Basic Actuarial Models. More information about this series at http:// www.springer.com/ series /7879 .
Профилактика ва дам олиш учун соғлиқни сақлаш туризми.	Узоқроқ саёхат вақти, камроқ шаҳарлар ва узоқроқ саёхат вақтлари билан тавсифланади бир жойда қолиш Касалликларнинг олдини олиш ва дам олиш туризми	Е. Л. Драчева, Ю.В. Забаев, Д.К.Исмаев. Экономика и организация туризма: международный туризм. Учебное пособие для студентов, обучающихся по специальности «экономика и управление на предприятии (по отраслям)».москва 2005.
Тиббий туризм	Кириш учун узоқ масофаларга саёхат қилувчиларни тавсифловчи халқаро ходиса одатда мавжуд соғлиқни сақлаш юқори харажатлар талаб қилинадиган мамлакатлардан туристик мақсадда саёхат қилиш, соғлиқни сақлаш тизимидаги навбат ёки ногиронлик даражаси бор кишилар фойдаладилар. Асосан тиббий ёрдам олиш учун жўнаб кетиш	Иқтисодий ва ижтимоий БМТ комиссияси Осиё ва Тинч океани учун океан*

1 Муаллиф томонидан ишлаб чиқилган

Тиббий туризм Вақтинчалик доимий яшаш жойидан жўнаб кетиш	Соғлиқ ва эвристик мақсадлар	А.М.Ветитнев, Л.Б.Журавлёва. Курортное дело: учебное пособие / изд., стер. — Москва : КНОРУС, 2018. — 528 с.
Соғломлаштириш туризм	Асосий туртки бўлган курортга саёхат соғлиғини сақлаб қолиш ёки уни тарғиб қилиш истагини мустаҳкамлашю. Сақлаш ёки мустаҳкамлаш соғлиқ	Ҳ. Мюллер, Е.Л.Кауфман. Ermanno Pitacco Health Insurance Basic Actuarial Models. More inform ation about this series at http:// www.springer.com/ series /7879 .
Спа туризм	Соғломлаштириш туризмнинг ўзига хос ўзига тури болиб, соғлиқни сақлашга турли дам олиш курорт зоналарга бориш, ва бошқа муолажалар билан соғломлаштириш назарда тутилади .	А.Г.Гергишан. Ermanno Pitacco Health Insurance Basic Actuarial Models. More inform ation about this series at http:// www.springer r.com/ series /7879..

Туризм бўйича тадқиқотлардан сўнг А.Шарман¹, тиббий туризм глобал ҳодиса бу фуқароларнинг юқори сифатли ва арзон тиббий хизмат-лардан фойдаланиши деб таърифлайди. Г.Ю.Щекин² эса "тиббий туризм" атамаси доимий яшаш жойидан ташқарида бўлган беморларга тиббий хизмат кўрсатишни ташкил қилишни англатади деган фикрни билдиради.

Фикримизча, тиббий туризм тор маънода, анъанавий равишда беморларнинг ҳар қандай минтақада ёки мамлакатда даволаниш, реабилитация ва дам олиш жойига кўчиши деб тушуниш мумкин. Бу ерда тиббий туризм тиббиёт ижтимоий институтининг куйи тизими сифатида эмас, балки туризмнинг ижтимоий-маданий комплексининг куйи тизими сифатида қаралади.

Соғлиқни сақлаш туризми-туристик фаолиятнинг барча йўналишларини ўз ичига олади. Тиббий туризм рекреацион ва реабилитация тадбирларини ва аста-секин туристик фаолиятнинг ўзига хос турига айланиб борадиган ва соф клиник таркибий қисми билан ажралиб турадиган тиббиёт туризмнинг ўзини қамраб олади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. МТИ Methodology. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.medicaltourism.com/mti/methodology> (дата обращения 15.01.2022).
2. Санкт-Петербург - медицинский тревел хаб. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://www.gov.spb.ru/gov/otrasl/c_tourism/news/190860 (дата обращения 12.01.2022).
3. Безопасность туризма : учебник / А.Г. Бобкова, С.А. Кудреватых, Е.Л. Писаревский ; под общ. ред. д-ра юрид. наук. Е.Л. Писаревского. — М. : Федеральное агентство по туризму, 2014. — С.98.
4. Алмаз Шарман. Медицинский туризм: мифы и реальность, перспективы для Казахстана. 16.07.12 [Электронный ресурс] . Режим доступа: <http://www.zdrav.kz/en/node/20>. (Дата обращения 30.11.2015)
5. Щекин Г.Ю. Концептуализация феномена медицинского туризма в социологии и медицины. Авт.на соис. уч.ст.д.с.н. Волгоград, 2013.

1 Алмаз Шарман. Медицинский туризм: мифы и реальность, перспективы для Казахстана. 16.07.12 [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.zdrav.kz/en/node/20>. (Дата обращения 30.11.2015)

2 Щекин Г.Ю. Концептуализация феномена медицинского туризма в социологии и медицины. Авт.на соис. уч.ст.д.с.н. Волгоград, 2013.

ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН: ИННОВАЦИЯ, ФАН ВА ТАЪЛИМ 9-ҚИСМ

Масъул мухаррир: Файзиев Шохруд Фармонович
Мусахҳиҳ: Файзиев Фаррух Фармонович
Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Эълон қилиш муддати: 31.07.2023

Контакт редакций научных журналов. [tadqiqot.uz](http://www.tadqiqot.uz)
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of [tadqiqot.uz](http://www.tadqiqot.uz)
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000